

הצעת פתרון – בחינת הבגרות בספרות

חורף 2013 – שאלון 904441, 05

הצעת פתרון הבחינה בספרות נכתבה על-ידי רם פרנקל וד"ר יאיר מיימון, מורים לספרות בבתי הספר של לחמן.

הפתרונות המופיעים בהצעת פתרון זו מובאים בתמצות בלבד. יש לפרט ולהרחיב כל אחד מהם בהתאם לדרישות הבחינה.

משלושת הפרקים הראשונים יש לבחור בשני פרקים ולענות על השאלות לפי ההוראות בכל פרק (לכל פרק – 28 נקודות). הפרק הרביעי (רומן – 28 נקודות) והפרק החמישי (סיפור שלא נלמד – 16 נקודות) הם חובה. עליך לענות על השאלות שבהם לפי ההוראות בכל פרק.

פרק ראשון – שירה (28 נקודות)

אם בחרת בפרק זה, ענה על שתיים מהשאלות 1-13 (לכל שאלה – 14 נקודות).

שאלה מספר 1

ישנה בחיק ילדות / יהודה הלוי

היצירה השיר "ישנה בחיק ילדות" הוא שיר קודש השייך ל"רשויות לנשמת". השיר נכתב כמונולוג פנימי, כאשר הדובר פונה אל נשמתו הסוררת (לעצמו) ותובע ממנה להתעורר, להתעלות לדרגה רוחנית ולהתבגר. הדובר פונה אל נשמתו ומבקש ממנה להתנער מהזמן, כלומר מהבלי העולם הזה ומהתענוגות החולפים של ימי הנעורים.

שני ציורי הלשון שבאמצעותם מאיץ הדובר בנשמתו להתעורר ולהתעלות לדרגה רוחנית הם :

1. מטאפורה- בבית הראשון פונה הדובר אל נשמתו באמצעות מטאפורה בה הנשמה משולה לתינוקת או לגוזל שישן בחיק אמו : "ישנה בחיק ילדותי". הדובר נוזף בנשמתו ושואל אותה שאלה רטורית : "למתי תשכבי?", כלומר עד מתי תתעסקי בהבלי העולם הזה? , שהרי הנעורים הם זמניים וחולפים בדומה לנעורת (פסולת) הפשתן שמתעופפת ונעלמת ברוח- "דעי כי נעורים כנעורת ננערו" (דימוי).

2. דימוי- בבית השלישי ממשיך הדובר להעיר את נשמתו וקורא לה להשתחרר מהבלי העולם הזה כמו ציפורים המתנערות בכל בוקר מטל הלילה שדבק בהן.

לפנינו דימוי היוצר אימאז' של ציפורים אשר מנערות מעליהן את טללי יום האתמול. באמצעות הדימוי מדגיש הדובר את תשוקתו להתנער מהבלי הזמן, מחיי החומר ולהתמסר לעבודת הבורא, שכן המשמעות האמיתית לחיי הנפש של האדם היא הדבקות באל וברדיפה אחריו. כלומר ההינזרות מהבלי העולם תאפשר לנשמה לממש את ייעודה הרוחני ולחבור ליוצרה (לאל) כשהיא זכה וטהורה.

המטאפורה והדימוי מחזקים את עמדת השיר בנוגע לחיי האדם, ועל פיה האדם צריך לחדול מעיסוקים חולפים וחסרי חשיבות ולהתרכז בחשוב ובנצחי, בעבודת האל. הדבקות בחיי הרוח (עבודת השם) מעניקה לאדם תכלית וטעם לחייו.

שאלה מספר 4

לבדי / ביאליק

"לבדי" הוא משירי "בית המדרש", אחד מן הנושאים החשובים בשירת ביאליק. ביאליק בן המאה ה-19, שחי בתקופת ההשכלה (עידן הנאורות) מתעד בשיר זה את האמביוולנטיות – דו הערכיות, בשאלה בה התחבטו בני דורו : האם לעזוב את העולם היהודי התורני ולפנות לעולם ההשכלה שאופיין בחילוניות. באותה תקופה לא היה ניתן לשלב בין לימודי קודש לחול, ולכן עזיבת הישיבה התקבלה כעזיבת העולם היהודי לבלי שוב. בשיר זה שקועים וגלומים צער רב וקושי הן של הדובר והן של ה"שכינה" (כינוי לעולם היהודי) לנוכח העולם החדש הגורם לשינוי חד בעולם היהודי. השיר "לבדי" מתאר באופן ציורי את המשבר בעולם היהודי במאה ה-19 מזווית ראייה אישית של הדובר, לכן לפנינו שיר לאומי ושיר לירי גם יחד.

בתשובה יש לתאר את גילויי הקונפליקט הפנימי אצל הדובר כשני כוחות מנוגדים המעומתים זה לעומת זה. מצד אחד עומד הרצון להישאר לצד השכינה ומנגד עומד הרצון להיות "כמו כולם" וללכת אחרי ערכי ההשכלה הקורצים. הדובר מתואר במטאפורה כגוזל המסמל את הדור הצעיר מקרב היהודים הרוצה בשינוי, הוא מבקש להתערות בסביבה בה הוא חי. הוא רוצה לפרוס כנף אל העולם הגדול, שנראה לו אטרקטיבי יותר.

תנועת ההשכלה	עולם בית המדרש	
הצעירים "כולם" נסחפו אל עולם ההשכלה	הדובר נשאר לבד עם השכינה	בית א'
עולם ההשכלה מתואר על ידי המטאפורות המתקשרות ל"חדשנות" ובעלות הקשר חיובי כאור, שירה חדשה, בוקר ורננה.	הדובר מתואר במטאפורה של "גוזל". מי שהתחיל חיים חדשים אך בהקשר שלילי של חולשה ונזקקות למחסה והגנה.	בית א'
מטאפורות מתחום החופש והחיות: "סחף", "נשא"	הדובר לחוץ "תחת כנפי השכינה" (בעל כורחו?). אלוזיה לתפילת אשכבה למת.	בית א'
עיצוב בית א' מדגיש את הקונפליקט והיות הדובר בין שני העולמות. הדובר מתואר באמצע הבית "ואני גוזל רך" כשלפני כן מתואר עולם תנועת ההשכלה, ואחרי כן מתוארת השכינה.		בית א'
ב] אלוזיה לעקדת יצחק מרמזת על יחס שלילי לשכינה: הדובר מרגיש כקרוב בשל הישארותו נאמן לשכינה.	יחס אמביוולנטי כלפי השכינה – "חרד חרדה עלי, על בנה על יחידה": א] חיובי: השכינה כאם דואגת.	בית ב'
השכינה מתוארת כמתכסה בצל (מטאפורה מתחום החשכה). הקשר שלילי זה מנוגד למטאפורות מתחום האור המיוחסות לתנועת ההשכלה ומדגישות את האטרקטיביות שבה עבור הדובר.	"עימה יחד בצרה" – קשר חזק בין הדובר לשכינה	בית ג'
במפורש מביע הדובר את רצונו ונטייתו החוצה לעולם ההשכלה: "וכשכלה לבבי לחלון, לאור".	הדובר עדיין לומד גמרא. הספר המזוהה יותר מכל עם עולם הישיבות, עודנו פתוח בפניו	בית ד'
מכך שהשכינה עוצרת בעד הדובר, נראה שהוא נוטה לכיוון תנועת ההשכלה.	כוח השכינה הולך ופוחת. היא נשענת על הדובר ומגבילה תנועתו כדי למנוע ממנו לצאת. פרץ הרגשות של השכינה מעיד על תחושתה שהיא עומדת להינטש על ידי הדובר, ובכך יבוא הקץ לעולם היהודי.	בית ה'

הבית האחרון מתמקד הדובר בבכייה של השכינה. אין זה ברור אם הדובר שומע את הבכי המהדהד באזנו ומלווה אותו לאחר שעזב אל עולם ההשכלה או שמא העובדה שהוא שומע את הבכי החרישי מלמדת על כך שהוא עודנו עם השכינה ולא עזב את עולם בית המדרש. הרי בכי חרישי ניתן לשמוע רק אם אתה קרוב מאוד (פיזית ונפשית) למי שבוכה כל כך חלש.

המטאפורה "דמעה רותחת" מלמדת על גודל כאבה של השכינה. יש כאן רמז לפתרון הקונפליקט הפנימי של הדובר בהחלטה להישאר עם השכינה. הרי רק מי שקרוב אליה יכול להרגיש את חום דמעתה.

סיום השיר אינו בנקודה אלא בקו מפריד. הדבר מלמד על כך שאין לשיר סיום ברור וחד משמעי. לא ברור מתוך השיר אם הגוזל עזב או שמא לא. הקו המפריד עשוי להיות עדות להמשך התלבטות הדובר. השיר למעשה בעל סיום פתוח.

לא חובה לציין בבגרות, אך בכל זאת בהקשר זה ניתן להוסיף שבשיר אחר של ביאליק "על סף בית המדרש" אנו למדים כי הדובר עזב לבסוף את עולם היהדות. מתאר את הבוז שרחשו לו אחיו בעולם ההשכלה ואת חווית הדחייה המרה. למרות התלאות והקושי הרב הצליח הדובר להתגבר ולא להישבר דווקא בזכות המטען הרוחני שקיבל בעבר בבית המדרש.

שאלה מספר 7

שיר 10: אני זוכר שאלה בספר לימוד החשבון / עמיחי

היצירה שלפנינו השיר כתוב מזווית ראייה של אדם מבוגר הנמצא בערוב ימיו, הנזכר בשאלה נפוצה במתמטיקה "על רכבת שיוצאת ממקום אחד ורכבת אחרת/ שיוצאת ממקום אחר. מתי יפגשו?". זוהי שאלה שדי קל לפותרה, היות שיש נוסחה ידועה שבה ניתן להציב את הנתונים ולהגיע לפתרון ברור.

הדובר משתמש באמצעי ספרותי של הקבלה ניגודית בין "ספר לימוד" לבין החיים כדי להדגיש שבחיים אנו מנסים להגיע להחלטות נכונות מבלי שנדע בוודאות לאן יובילו אותנו תוצאות מעשינו. קיים **הבדל** בין שאלות ופתרונות ב"ספר החשבון" לבין השאלות והפתרונות הקשורים לחיי אדם. בספר הלימוד אף אחד לא שואל שאלות שמהותם מעבר למפגש המקרי. האם יתרחש דבר מה בפגישה זו או שמא הרכבות רק יחלפו בחטף זו לצד זו ואולי יהיה זה מפגש שאסון בבסיסו. שאלות אלו הן מטאפורה למערכות יחסים בין אנשים. האם הם נפגשים זה עם זה? האם הם רק חולפים האחד על פני האחר בלי להעמיק את ההיכרות ביניהם? ולפעמים מפגש עשוי להיות התנגשות – מפגש לא פורה המאופיין במתח.

בשלב הבא מעביר הדובר את השאלה מתחום הרכבות לעולמם של בני-האדם "על איש שיוצא ממקום אחד/ואשה שיוצאת ממקום אחר". שאלות כגון אלו אינן מצויות בספר החשבון. אלו שאלות הנוגעות למפגש בין המינים. האם השניים יפגשו? לכמה זמן? האם הפגישה והקשר בין אדם לזולתו יהיו במתכונת הרכבות – רק יחלפו זה ליד זה בלי להעמיק את ההיכרות ויחמיצו את הקשר שהיה עשוי להתרקם ולפרוח או שמא יתקיים מפגש אמיתי. ואם יתקיים ביניהם מפגש – כמה זמן הוא יארך? אורך המפגש עשוי להעיד על אופיו. אם אורך הוא ייתכן שזו עדות להצלחתו, לכך שהשניים, האישה והאיש, מוצאים קורת רוח זה בחברתו של זה.

בסוף השיר חוזר הדובר אל ספר לימוד החשבון. הוא מתייחס אל הפתרונות בסוף הספר. כאן אנו מבינים שאין להתייחס אל ספר הלימוד כקונקרטי אלא כמטאפורה לחיים. ה"חשבון" הופך לסמלי – "חשבון נפש" שאדם עושה עם עצמו בסוף חייו ובודק את החלטותיו ופתרונותיו לבעיות החיים הקשות והמורכבות שהגורל הפגיש אותו עמן. בחיים אנו טועים. השאלות אינן בעלות תשובה חד משמעית. הבעיות בחיים הן מורכבות ובעלות אפשרויות רבות של התפתחות ולא תמיד מגיעות לפתרון חד וחלק. רק בסוף חיינו אנו יכולים לבחון את התנהגותנו והחלטותינו שהשפיעו על גורלנו ולדעת אם פעלנו נכון או טעינו. יש הבדל מהותי בין ספר לימוד החשבון לחיים. בספר לימוד החשבון כתובים הפתרונות. הספר פתוח לפני התלמיד והוא רשאי להציץ בהם כל אימת שירצה. לתרגילי החשבון יש נוסחאות קבועות וידועות הנלמדות בכיתה. אולם לחיים אין נוסחה קבועה. כל אחד הולך בדרכו, על פי נטיות לבו, חוכמתו ותבונתו. את הפתרונות, כלומר הידיעה אם הלך האדם בדרך הנכונה או שמה שגה, יהיה אפשר לגלות רק בסוף הדרך – בסוף החיים.

פרק שני – סיפור קצר (28 נקודות)

אם בחרת בפרק זה, ענה על שתיים מהשאלות 14-16 (לכל שאלה – 14 נקודות).

שאלה מספר 14

האדונית והרוכל / עגנון

בסיום הסיפור נחלץ הרוכל ממשבר. האדונית ניסתה לרצוח אותו בדיוק בזמן בו יצא מהבית לקרוא תפילת "שמע". תוך כדי ניסיון הרצח, האדונית פצעה עצמה למוות. נראה שהרוכל נחלץ ממשבר לא מתוך שהתכוון לכך או שלט בגורלו. גם לא ניתן לטעון שמה שהציל את הרוכל ממוות היה התקרבות לדת וחזרה בתשובה. זאת משום שיציאתו להתפלל הייתה "פתאום" מתוך דחף אימפולסיבי. לפיכך, ההצלה של הרוכל והיחלצותו מהמשבר נרמזים כעין נס משמיים.

הסיום נרמז בשלבים מוקדמים של הסיפור. פזורים לאורך הסיפור רמזים מטרימים רבים לסכנה בבית האדונית ולתכנונה העתידי לרצוח את הרוכל ולאכול בשרו. להלן כמה דוגמאות:

1. בית האדונית המבודד בלב יער מאפיין אותה כמסתורית ומרמז להתבודדות מסתירת סוד.
2. קרני החיות המדיפות אדים טריים ותלויות על הקיר רומזות לכך שזהו בית ציידים. כיוון שהאדונית היא היחידה הדרה בבית זה, סביר שהיא ששחטה את החיות. זהו רמז לאופייה האלים שלא ירתיע אותה מלהרוג את הרוכל.
3. חלומו של יוסף הינו אזהרה מאימת האדונית.

4. האדונית אומרת ליוסף: "אף אתה מוכר סכינים שאפשר לשחוט בהן בני אדם". זהו רמז לכך שבעתיד תנסה הלני לרצחו בסכין שמכר לה יוסף בתחילת הסיפור.
5. האדונית אינה אוכלת. ריח פיה כשל אדם רעב. זהו רמז מטרים לגילוי העתידי שאינה מורגלת במאכל שכן רגילה היא לאכול את בשרי בעליה אותם היא רוצחת.
6. כשהרוכל שואל את האדונית אודות בעליה שמתו, היא מצביעה על בטנה ואומרת: "מקצתם אולי הם כאן". הרוכל מבין זאת כהלצה מבלי לראות את הרמז העבה לכך שהאדונית תרצה לרצחו ולאכול בשרו.
- בסיום הסיפור הלני מתה מפציעה. אדם "נורמאלי" היה עוזב מזמן את בית האדונית אך הרוכל נקלע למצב חסר מוצא. הסיום המעגלי מדגיש את חזרתו של הרוכל לנקודת הפתיחה והיותו דמות שטוחה. הוא לא עשה חשבון נפש, לא זכה ל"הארה", לא הפיק לקחים ולכן בסיום הסיפור הוא נשאר רוכל יהודי עני הנודד חשוף לסכנות חדשות. סיום זה נרמז כבר בסיום האקספוזיציה, כשמתואר שהרוכל נשאר ללון בבית האדונית (ברפת) "נשכב על הקש ונתנמנם". המילה "נתנמנם" מתפרשת גם במובן המטאפורי כמאפיין של עיוורון הרוכל למציאות סביבו הרוחשת רמזים לסכנה הטמונה לו בבית האדונית. ברובד האלגורי הרוכל מסמל את העם היהודי בגולה שאין לו מולדת ו"בית", נזקק לחסדי הגויים ומתעלם משנאתם האנטישמית כלפיו. כל זמן שהעם היהודי לא יפיק לקחים וימצא לעצמו "בית" ומולדת; כל זמן שהעם היהודי לא יערוך חשבון נפש וישוּב אל דתו וערכיו, ויבין שאין סיכוי לאמנציפציה אמיתית ושוויון זכויות ומעמד בקרב הגויים - הרי שיהיה חשוף לסכנה. במילים אחרות: ברובד האלגורי עגנון רומז לכך שכל עוד עם ישראל יחיה על אדמת אירופה בקרב הגויים, מצבו הרע חסר מוצא.

שאלה מספר 16

סיפור אהבה / אפלפלד

"סיפור אהבה" היא כותרת היוצרת ציפיות לסיפור שיש בו אהבה במובן הקונוונציונלי: רומנטיקה, אינטימיות, תקשורת טובה בין בני זוג הרוצים בטובת בן הזוג וחפצים בקרבה פיזית ומגע. הקורא אינו מצפה לאהבה שגרתית בין בני זוג, כי אם למופת קיצוני של מודל זוגיות הראוי לתואר "סיפור"-אהבה (סיפור אהבה מהאגדות). הכותרת "סיפור אהבה" היא כותרת אירונית המתייחסת לקשר הזוגי הבעייתי הנשען על קונפליקט וניגודים רבים מדי בין קובה - גבר מבוגר, לבין רוזה - אישה צעירה. היא רוצה בחיי אהבה אידיליים, ואילו הוא רוצה להדחיק את עברו הטרגי ולהתחיל חיים חדשים עם אישה צעירה.

המספר הכל-יודע מציג את הזוגיות כשלווה ומנומסת. רוזה מעריצה את קובה, קובה דואג לרוזה ומטפל בה כשהיא נוקעת את רגלה. אך באופן **אירוני** הקורא לא יכול שלא להרגיש שזהו סיפור אהבה עגום למדי - שהסיבה שקובה שוכב לישון עם בגדיו במסדרון היא שאין תשוקה בין בני הזוג ואין להם חיי אישות, ולא דווקא - כפי שמציג המספר הכל-יודע - בגלל דאגתו לשנתה הערבה.

- מסתבר שהאהבה הזאת היא בלתי אפשרית משום שהעבר אינו נותן לקובה לשכוח אותו, והוא מחלחל אל תוך הווייתו תוך יצירת רגש אשם שהולך וגואה, עד שהוא מציף הכול, אינו מאפשר לו לחיות חיי אהבה נורמאליים ומכשיל את נישואיו. הסיפור מתאר מערכת יחסים קצרה של כשלושה חודשים. **קובה ורוזה אוהבים זה את זה**. רוזה אף מצהירה על כך מפורשות – כי מעולם לא **אהבה** איש מלבדו. אך אין ביניהם יחסים טבעיים של בעל ואישה אלא יחסים עקרים.
- החתונה החורפית מצביעה על טיב הקשר, בשלב זה הוא קשר קר, התנהלות חיצונית של זוגיות ללא העומק והחיבור שיש בין בני זוג. הוא יוצא לעבודה מיד לאחר החתונה, למרות שהוא מבין שעליו להתנהג אחרת, הוא עושה זאת. העבודה היא הריגוש שלו, היא עוזרת לו לברוח מהמחשבות, מהחלומות. היא המפלט עבורו. רוזה מצידה, אינה עושה דבר כדי לשנות את המצב.
- מוטיב הדממה**: מערכת היחסים בין קובה ורוזה מלאה בשקט סמיך, רווי כאב ולמוד אכזבות. השקט הוא **מוטיב** דומיננטי לאורך היצירה בכלל ובפסקאות הראשונות בפרט: **"נקודת השפל של השקט"**; **"מתוך הדממה היו עולות התוכניות"**; **"נושמת את אוויר העשן שהיה משאיר אחריו ואת הדממה"**; **"הבית נמלא שקט גדוש וציפייה מתוחה"**; **"שני מרבדים היו סופגים את הקולות"**. זהו שקט שחיים של סבל ממלאים אותו, שקט מלא געגועים לעבר אחר; קובה למשפחתו שנספתה בשואה. רוזה מתגעגעת לעיירת הולדתה. כתוצאה מכך, קובה מציף עצמו בעסקיו, בהם הוא יכול להימנע ולא להביע רגשות. רוזה מעסיקה עצמה בעיצוב הבית, שיהיה חם, שקט ונעים.
- נראה שרוזה וקובה נשאו נישואי נוחות. שניהם לא רוצים להיות בודדים, הם חולקים את טראומת השואה, שניהם לא מדברים על כך מעבר למינימום הנדרש. האהבה בניהם היא חברות, דאגה ואכפתיות. מתקיים בינם קשר תלתי, כמו שני עכברים בכלוב ממנו אי אפשר לברוח, רק במוות. אין ספק שהם זקוקים זה לזה, שהציפיות שלהם מהקשר מאוד נמוכות ולכן כל מחווה של בן הזוג נתפסת בהערכה רבה. הם יחד כנגד כל הסיכויים, שניהם יודעים שהם צריכים להיפרד והחלומות שמשקפים את התת מודע מעידים על כך. אבל אף אחד מהם לא עושה זאת, לאף אחד מהם אין אומץ להיות לבד.
- קשה להבין את הסתפקותה של רוזה בקשר זה. ייתכן שהיא מחפשת בו דמות של אב שחסרה לה.
- יש באהבתם מאפיינים של יחסי אב ובת. נראה שבאופן לא מודע זה מה ששניהם מבקשים בקשר הזה. מבחינתו של קובה ניתן אולי לומר שהוא מוצא ברוזה תחליף לבתו שנספתה. ואכן הוא דואג לה כדאגת אב לבתו: דואג לרווחתה החומרית, מטפל בה בדאגה יתרה כשהיא חולה וכו'. גם פער הגילים ביניהם מעיד על סוג כזה של יחסים, וכן ההימנעות (המרומזת) מקיום יחסי מין.
- ייתכן שרוזה נאחזת באהבה זו דווקא משום שהיא צעירה, ויש לה עוד תקווה שהיחסים יקבלו תפנית.

▪ יחסו של קובה אל רוזה הוא דינמי ומפוכח: הוא נע בין קוטב אחד, בלתי מודע, שבו ניתן להבין כי דפוס היחסים של אב ובת הקל עליו להצדיק בפני עצמו את התחדשות חייו – היא מעין תחליף לבתו שנספתה – לבין קוטב שני שבו הוא מבין כי אהבה זו מחייבת אותו להיפרד ממנה, כיוון שאין בכוחו לקיימה לפי דפוסים נורמאליים. קוטב זה הוא המכריע, וכך אפוא ניתן להבין את פרדתו הסופית ממנה כפרידתו של אב שבתו בגרה והיא כבר יכולה להיות עצמאית ולחיות בלעדיו.

שני מוטיבים ממחישים את האירוניה שבכותרת. האחד הוא מוטיב "הזרימה" המטאפורי למערכת היחסים בין בני הזוג, והשני הוא מוטיב "החלום" המדגיש בהקבלה ניגודית את הפער בגישה לחיים שבין בני הזוג. פער זה אינו מאפשר להם להבין אחד את צרכי השני ומונע מהם את ההבנה וההכלה הנדרשים על מנת ליצור סוג כזה של זוגיות הראויה לכותרת "סיפור אהבה". אדגים להלן שני מוטיבים אלה:

א. מוטיב הזרימה:

מוטיב הזרימה מופיע בסדרה של משפטים ליריים פיוטיים. משפטים אלה משקפים את יחסי הדמויות. יש בהם אירוניה: במבט ראשון הם נראים חיוביים. במבט שני נראה שהם רומזים להידרדרות.

• כבר במשפט הפתיחה מופיע לפנינו רמז לכך שהתהליך שעובר הזוג במהלך חיי הנישואין שלו טומן בחובו כוחות הרסניים: **"אט אט, בזרימה מתונה, פעפעו החיים אל נקודת השפל של השקט, וכששקעו היו שקופים כגבישי המלח הצחורים"**. לכאורה יש פה תיאור אידילי של חיי שלוה ונחת, ונדמה כאילו חיי המשפחה הם תהליך אמיתי של חיים, שיש בהם איזו אמת שקופה: **"כגבישי המלח הצחורים"**. ואולם אל תוך התיאור הזה מתגנב הצירוף "נקודת השפל", שיש לו קונוטציה שלילית, והוא מרמז על כך שהשקט הזה אינו מעיד על שלוה, אלא אל משהו אחר לגמרי, שעדיין אין אנו יודעים את פירושו, והאמת המתגלה בו בשקיפות של גבישי מלח צחורים אינה אמת של אושר ושלוה, אלא של משהו אחר, אל חוסר מוצא. פירושו של משפט זה יתבהר לנו רק בהמשך.

• מחלתה של רוזה, יוצרת תפנית וקובה מתפנה מהעבודה לטובת טיפול בה אך דווקא השיבה הביתה והאושר הקצר שהביאה עמה הם תחילת מותו של קובה: **"אט אט זרם השקט אל נקודת השפל אל אותם המסתרים, שמשם אין שבים"**. משפט זה, המחזיר אל משפט הפתיחה של הסיפור, מסמן את התהליך שקובה נתון בו. אם בראשיתו של הסיפור היה אפשר לחשוב שהתנועה האיטית מובילה את קובה למעשה של חיים, לנישואין, עתה מסתבר שעיקרה של התנועה היא אל נקודת השפל, המוליכה אל אמת נפשית שאין ממנה מוצא של חיים. מהם אותם **מסתרים** ובאילו עולמות נתון קובה – זאת, כאמור, אין הסיפור מוסר בבת אחת. אלה נחשפים לקורא בקצב שבו הם נחשפים לקובה עצמו, תוך השהיה ובדרכים עקיפות.

- לאחר מחלת רוזה הביטוי הראשון להידרדרותו של קובה ניכר בחייו העסקיים בהם הוא מאבד עניין. המספר קושר בין אבדן כושרו העסקי לבין המצב הנפשי שהוא נתון בו: **"אבל כוח ההחלטה ניטל ממנו, ואולי כוח אחר. הוא נשאר שבו בידי הרהוריו, שהיו גואים ועולים בזרם"**. המספר אינו מבהיר מהו אותו כוח שניטל ממנו ומה תוכנם של הרהוריו, אולם בתארו אותם בלשון מטפורית **כמים שגואים ועולים בזרם**, הוא מתקרב לחוויה שקובה נתון בה. מי החידלון בהם טובע קובה, או מטביע עצמו, הם המחשה להתמדה של תהליך ההידרדרות ולא-יכולתו להתמודד אתו. בשלב זה קובה אינו מודע למתחולל בתוכו, הוא רק נתון באיזו הצפה שהולכת וגוברת. מטפריקה של המים נקשרת למשפט הפותח את הסיפור ולמשפט המשמש לו הד שנידונו לעיל, ומשמעותה נעשית ברורה יותר – תנועת המים המטפורית היא כתנועתו ההכרחית והידועה מראש של חוק טבע.
- כאשר קובה חולה, במהלך המחלה יש תקופות של הקלה, אשר בהן הקשר ביניהם הוא כמו אידילי, ועיקרו איזו זרימה איטית ושקטה המכסה, כמו בימי נישואיהם הראשונים, על נתק הולך וגדל. נתק זה סופו פרידה, שקובה כבר מודע לה ומכין עצמו לקראתה ורוזה מתעלמת ממנה: **"ממעטים היו בדיבור, ובלילות היה אופל דק חוצה בין מיטותיהם, ובבוקר, משנמשו העיניים מתוך השינה, הייתה אומרת: 'אני הולכת להכין לך כוס קפה'. וקובה היה משיב: 'כוס קפה'. כה המשיכו החיים לזרם באיטיות משהה, כשהם מטעימים אותו את טעמה החרוף של הפרידה"**.

ב. מוטיב החלומות כאמצעי אפיון עקיף:

- טורדים את רוזה חלומות, אולם היא מסיחה דעתה מהם ומשקיעה עצמה בהתקנת הבית. חלומותיה הם ההשתקפות של תת ההכרה – ומרמזים לה על בעיות בחיי הזוגיות. על מה בדיוק היא חולמת – אין המספר מספר לנו. אבל ברור שאלה חלומות קשים. אלא שרוזה בוחרת להתעלם מהם. היא **"מיטיבה לעצמה את החלום"** (ביטוי המבוסס על טקס שהיה מקובל לקיים בבית הכנסת – כאשר החולם היה מספר לרב את חלומו הקשה והרב היה פותר לו את החלום באופן חיובי) ואומרת: **"החלומות שווא ידברו"**.
- רוזה חולה ומחלימה. בעלה נשאר בבית ומתחיל בתהליך הדרדרות נפשית. כביכול רוזה מקבלת את הסבריו בנוגע לכך שאין הרבה עסקים ועל כן נשאר בבית. למעשה, תת-מודע היא מבינה שיש משוה פגום במצבם הזוגי ובבריאותו הנפשית של בעלה. גם בשלב זה פוקדים את רוזה חלומות, ושוב אין אנו יודעים את תוכנם, ורק יודעים שרוזה אינה מספרת אותם לאיש (כמובן לא לקובה) מחשש שמא יצחקו לה.

• בתקופת מחלתו של קובה גם תוכפים חלומותיו של קובה. הפעם גם טורח המספר לחשוף מעט יותר פרטים על החלומות: "חלומות תקיפים היו באים ופוקדים עליו לצאת לעבודה. ופעם פקדו עליו להניח את רוזה. הדבר נעשה במעמד אכזר, ליד שני רבנים מזוקנים, שהזכירו לו את חובותיו ואמרו לו שהוא למעשה עגון, ואינו רשאי לשאת אישה. כל המשפחה נכחה שם." מן החלומות האלה עולה באופן מפורש ובוטה רגש האשם של קובה. לא די שהעז לבנות לעצמו חיים חדשים, אלה שבעצם אין עדות מפורשת למותה של אשתו הקודמת, ולכן אין הוא רשאי כלל לשאת אישה על פניה. קובה אינו מספר לרוזה על החלומות האלה. הסודות ביניהם הולכים ונערמים. רק בשלב זה בסיפור חושף המספר בפני הקוראים את העובדה שהיו לקובה אישה ובת בת אחת עשרה. ומיד טורח הוא לומר שקובה לא העלים עובדה זאת מרוזה וסיפר לה על כך לפני שנישאו. ואולם המיקום של חשיפת העובדה הזאת קרוב לסיום הסיפור מתאים לתהליך הנפשי שעובר על קובה: ההדחקות וההשכחות עולות עתה על פני השטח, והוא קרוב מאוד להכרעה. החלומות, כאמור, חושפים את רגש האשם של קובה על שנישא בשנית.

מאחר שקובה חש אחריות כלפי רוזה ואינו רואה בגירושין אופציה, הוא בעצם בוחר במוות כדי לשחרר את רוזה מאחיותו ולאפשר לה לבנות את חייה מחדש. יש מידה של **אירוניה זקה** בבחירת הכותרת, כי למעשה בסיפור יש ניצחון המוות על האהבה. לגבי ניצול השואה שאיבד את משפחתו האהבה אפשרית רק ברגע של הסחת הדעת, רק מתוך שכחה והדחקה של החיים הקודמים. וכיוון שזה נתפס כמעשה לא מוסרי – אין מוצא, אלא המוות.

פרק שלישי - דרמה (28 נקודות)

אם בחרת בפרק זה, ענה על אחת מהשאלות 17-21.

שים לב: בשאלות 17-21 אפשר לענות רק על פי טרגדיה של סופוקלס או טרגדיה של שייקספיר.

שאלה מספר 17

אנטיגונה / סופוקלס

העיוורון הוא מוטיב בטרגדיה "אנטיגונה". באופן סמלי הגיבור הטראגי "עיוור" למציאות סביבו בשל קיצוניות ופגם טראגי של גאוות יתר ויהירות – היבריס. ההיבריס, הוא "חטא הגאווה" מעורר ומסמא את עיני הגיבור הטראגי לעוצמת פגיעתו בסובבים אותו, להבנת המצב ו"נועל" אותו מלהתחשב בדעות השונות משלו ומלהתגמש עם המציאות המורכבת.

▪ היבריס – גאווה יתרה – הוא חטא של הגיבור הטראגי. במחזה זה שני גיבורים: אנטיגונה וקריאון. שניהם לוקים בהיבריס.

- יש להגדיר היבריס כחטא: האדם חורג מהמעמד שהועידו לו האלים. האדם צריך לזכור שהוא אפסי ושמי ששולט בגורלו הם האלים. היבריס, לפיכך, הוא ניסיון האדם למרוד בגורל שהועידו לו האלים. הגורל חזק מהאדם.

ביטוי העיוורון הסמלי של ההיבריס של אנטיגונה:

- ההיבריס של אנטיגונה ביציאתה כנגד המלך. היא קוברת את אחיה פולינקס למרות שהמלך אוסר לקבור את פולינקס הבוגד. אנטיגונה חושבת שהיא פועלת על פי צו אלים, כשלמעשה היא עיוורת לכך שיציאה של המלך היא בעקיפין יציאה נגד אלים. היוונים ראו במלך נציג האלים (כך המקהלה מציגה את קריאון טרם עלייתו לבמה).
- ההיבריס של אנטיגונה בא לביטוי בדרך דיבורה המתנשאת כלפי אחותה איסמנה. היא מסרבת להקשיב לדעות המנוגדות לשלה.
- קריאון מנסה לתת לאנטיגונה מושכות לצאת מן המצב. הוא שואל אותה אם ידעה על הצו. הוא שואל אותה אם היא מתחרטת. אנטיגונה היהירה אינה משתפת פעולה עם ניסיונות קריאון להצילה ומתריסה בגאווה כנגדו שהיא שלמה עם המרד שלה בו. היא עולבת במלך ואינה "מכופפת ראש". בשלב זה אנטיגונה מילאה חובתה כלפי אחיה וכבר שפכה עפר על גופו כקבורה סמלית, אך בקיצוניותה היא עיוורת לאפשרות שמציע לה קריאון "לרדת מהעץ".
- גם כשהיא מובלת אל עונשה היא אינה מתחרטת על מעשיה. היא אף מצהירה שעשתה את הדבר הנכון. על-פי ההיגיון המעוות וה"עיוור" שלה לו היה זה בנה לא הייתה ממלאת את צו המלך, כיון שיכלה ללדת בן חדש במקומו. לו היה זה בעלה, הייתה ממלאת את צו המלך ומתחנתת שוב. אח כבר אינה יכולה לעשות (הוריה מתו) ולכן בצדק מרדה במלך...

ביטוי העיוורון הסמלי של ההיבריס אצל קריאון:

- יוצא ישירות נגד צו האלים הקובע שיש לקבור כל מת. המתים שיכים לאלים. מי שלא יקבר לא יגיע אל עולם המתים. יציאה נגד האלים היא היבריס. קריאון עיוור להשלכות מעשהו כמעוררי זעם האלים.
- ההיבריס של קריאון בא לביטוי גם בדיאלוג עם בנו הימון. הימון מנסה לשכנע את אביו לא להיות יהיר, לא להיות עם היבריס ולהתגמש. לצורך שכנועו הוא משתמש בשני משלים: משל העץ והסירה. סירת מפרש צריכה להוריד מפרש בזמן סערה, אחרת תטולטל. כך קריאון צריך להוריד את "מפרש הגאווה". משל העץ: עץ שענפיו גמישים ומתכופפים ברוח ישרוד את הסופה. על קריאון להתגמש. קריאון עיוור להגיון שבדברי בנו. הוא אינו מקשיב לו ומאשימו בבוגדנות ורדיפת שמלות ("עבד של אישה").

- הדיאלוג עם טרזיאס מביא את קריאון אל שיא ההיבריס: הוא מאשים את שליח האלים בשוחד (!). יותר מכך – הוא מזלזל בהיבריס אפילו באל הראשי זיאוס. זיאוס שולח אותות ומסרים באמצעות מעוף נשרים. אומר קריאון בזלזול שאפילו אם זיאוס ישלח נשריו והם יאכלו מנבלת פולינקס ויטמאו, אין בכך להורות לקריאון לסגת מעמדתו ולקבור את פולינקס. זוהי נקודת השיא בהיבריס של קריאון.

המשגה הטראגי של הגיבור ממחיש את עיוורונו. משגה זה יוצר השלכות בלתי הפיכות וקשות הנובעות מחוסר ידיעה ו"עיוורון" של הגיבור.

- אנטיגונה כגיבור טראגי אינה מגיעה להתפכחות. ההיבריס מונע ממנה לעשות חשבון נפש ולהודות בטעותה. מעשה ההתאבדות שלה הוא קיצוני ונובע מתוך היבריס ורגש כבוד עצמי מוגזם. זהו משגה טראגי הנובע מעיוורון וחוסר ידיעה, שהרי לו הייתה יודעת שקריאון בדיוק באותו זמן עומד לשחררה, לא הייתה מתאבדת.

- קריאון מתפכח בעקבות קללת טרזיאס (הקללה: בנו של קריאון ימות עד הבוקר). גאוותו מתמתנת והוא אף מתייעץ עם זקן העם (ראש המקהלה). הוא שואל: "מה אעשה?". עדיין יש לו היבריס, ולכן אינו מבצע את ההמלצה כסדרה, אלא קריאון קובע את "המילה האחרונה" ומבצעה בסדר הפוך: הוא קודם קובר את פולינקס ורק אחר כך הולך לשחרר את אנטיגונה. אך מאוחר מדי. הוא היה "עיוור" לכך שבזמן שקבר את פולינקס אנטיגונה התכוונה להתאבד. עיוורונו וחוסר ידיעתו של קריאון מנעו ממנו לשחרר את אנטיגונה תחילה ולהביא את הטרגדיה לסיום "קומי" של אושר. בעקבות עיוורון זה של קריאון, בנו הימון התאבד. בעקבותיו אשתו אורידיקה התאבדה. כנגד הקטסטרופה שפקדה אותו מביע קריאון חרטה.

טרזיאס – הנביא העיוור פיסית ממחיש באופן אירוני את עיוורונו הסמלי של הגיבור הטראגי. דווקא הנביא העיוור פיסית, הוא זה שרואה מטאפורית את האמת. טרזיאס אומר לקריאון לקבור את הגופה על פי חוק האלים. הוא מנחה אותו לגלות גמישות. דווקא העיוור הוא ש"רואה" את תוצאות והשלכות מעשי קריאון ומנבא (כקללה) את הקטסטרופה הקריבה.

שאלה מספר 18

אנטיגונה / סופוקלס

יצר האהבה (ארוס) ויצר המוות (תאנטוס) מניעים את העלילה הטרגית במחזה "אנטיגונה" מאת סופוקלס. האהבה והמוות, המוות והאהבה-שני צדדיו של אותו מטבע, כרוכים זה בזה ונקשרים זה אל זה בסיבה ותוצאה.

- האהבה מעוררת את הדמויות לחיות ולפעולה, והאהבה היא גם זו שמביאה למותן. האהבה באה לידי ביטוי באהבת אנטיגונה לפולינקס (אח ואחות), אהבת איסמנה לאנטיגונה (אהבת אחיות) אהבת הימון לאנטיגונה (גבר ואשה), אהבת קריאון להימון (אב ובנו).
- המוות בא לידי ביטוי במחזה במוותם של האחים אטאוקולס ופולינקס לבית אדיפוס (אחיה של אנטיגונה ואיסמנה), התאבדותה של אנטיגונה גורמת להתאבדותו של הימון. התאבדותו של הימון גוררת אחריה את התאבדותה של אורידיקה. אנטיגונה מתה למען אהבת אחיה, הימון מתאבד בגלל מות אהובתו, ואורידיקה מתאבדת בשל מות בנה האהוב.
- אהבתה של אנטיגונה לפולינקס, אחיה המת, היא אהבה טוטאלית. אנטיגונה קוברת את פולינקס בניגוד לצו המלך ויודעת כי תשלם על כך בחייה. היא מתעמתת עם המלך קריאון ומוכנה להקריב את חייה למען אחיה. אנטיגונה מעדיפה למות מאשר לדעת שנשמת אחיה לא תנוח לעד בגלל אי קבירתו. אהבתה לאחיה ואמונתה בכבוד המשפחה וחוק האלים מקודשים לה יותר מחייה. כפי שהיא עצמה אומרת: "ואם עלי למות עכשיו, עכשיו בטרם בוא יומי, יבורך הדין: חיי אינם חיים בתוך מלכות הרשע... אך לו נטשתי את אחי בלי מנחת קבורה, לא הייתה נפשי יודעת מנוחה לעולמים".
- אהבתה של איסמנה כלפי אחותה, אנטיגונה, באה לידי ביטוי במערכה השנייה. במערכה זו אנטיגונה נתפסת בשעת מעשה (קבירת אחיה), איסמנה מגינה על אחותה ללא היסוס. נכונותה לקחת על עצמה את האשמה מעידה על אהבתה הגדולה לאחותה. למרות חפותה, היא אינה מוצאת טעם לחייה בלעדי אחותה, ומדגישה בפני קריאון את העובדה שאנטיגונה היא אהובת בנו וכלתו.
- אהבת הימון לאנטיגונה באה לידי ביטוי במערכה השלישית. הימון מגיע אל אביו ומנסה לשכנע אותו בדרכי נועם לשחרר את אהובתו, אנטיגונה. הימון אומר לאביו שהעם רוכש כבוד לאנטיגונה על נאמנותה למשפחתה ולחוק האלים. הימון רואה בצו המלך עיוות דין. קריאון מאשים את בנו שאהבתו לאנטיגונה מנווטת אותו ומשבשת את דעתו. הימון מאיים על אביו שאם אנטיגונה תמות, מותה יגרור גם את מותו. בסוף המערכה משנה קריאון את גזר דינה של אנטיגונה, בשל החשש שגם בנו האהוב ימות עמה. הוא מחליט לא להוציא את אנטיגונה להורג, אלא לכלוא אותה במערה.
- באודה השלישית מוקדשת שירת המקהלה לנושא האהבה. המקהלה רומזת שמניעיו של הימון לפנות לאביו נובעים מאהבתו לאנטיגונה. המקהלה אומרת שהאהבה קשה כשואל, עזה כמוות, תמורתה עשיר ייתן את כל הון בתו, בגללה צדיק ימעד לפשע. האהבה יכולה לסכסך בין אבות לבין בנים (רמז לקריאון ולהימון), ואלת האהבה, אפרודיטה, אינה משחקת בלב אוהבים. ראש המקהלה מגלה את אהדתו כלפי אנטיגונה על כך שהיא מתה למען ערך האהבה (אהבת אחיה) והנאמנות למשפחתה.

- בסיום המחזה הימון בוכה על אנטיגונה אהובתו שתלתה עצמה ונחנקה. הוא אוסף אותה בחיקו, נופל על חרבו ומת. מת למען אהבה ובשם האהבה. אורידיקה יוצאת בדממה מהארמון ולאחר מכן גם היא נופלת על חרבה ומתאבדת מכיוון שאיבדה את בנה האהוב. השליח מספר לקריאון שלפני התאבדותה אשתו קיללה אותו והאשימה אותו ברצח ילדה. קריאון נותר בודד ועצוב על הריסות בתו וממלכתו. המחזה מסתיים באישור מחודש של הערכים בשם האהבה והמוות- אישור מחדש של ערך החיים וחוק האלים. פולינקס נקבר כדת וכדין, וקריאון משלם על חטא הגאווה שלו (חטא ההיבריס).

פרק רביעי – רומן ונובלה (28 נקודות)

אם בחרת בפרק זה, ענה על אחת מהשאלות 22-27.

שאלה מספר 26

סיפור פשוט / עגנון

תקופת ילדותו של הירשל, גיבור הרומן "סיפור פשוט", מאת עגנון מאופיינת בעיקר בהיעדר אהבת אם ובניסיונות מצד הוריו להשליט עליו את רצונותיהם. הירשל, בנם היחיד של צירל וברוך-מאיר, גדל בילדותו ללא אהבת אם. צירל אינה מגלה חיבה כלפי בנה "כדי שלא תזוח דעתו עליו כבן יחיד" (עמ' ה'). היא סברה שאסור להעתיק על הירשל פינוקים רבים, ולכן נהגה בו בקשיחות. בעת שהותו של הירשל בבית המרפא של לאנגזם מציין המספר באירוניה שצירל אף פעם לא שרה לבנה שירי ילדות: "יודעת הייתה צירל שאין קולה נאה לפיכך לא שרה לפני בנה כדרך האימהות, ואותה עגונה שימשה בבית, או שהייתה עסוקה בצרכי הבית או שהייתה עסוקה בתכריכיה ולא אמרה שירה". כלומר צירל הייתה עסוקה בעניינים אחרים ולא טיפלה בבנה כפי שאם "נורמטיבית" מסורה ואוהבת נוהגת לעשות. צירל גם מוציאה את הירשל מבית-המדרש על אף שבנה אהב ללמוד תורה. היא מחליטה עבורו שילך לעבוד בחנות, מכיוון שלדידה עסקים וממון עדיפים על ענייני רוח שאין בהם כל תועלת.

מהרומן משתמעת ביקורת חברתית של המספר על החברה היהודית בעיר שבוש. שורשיה של הביקורת בפערים הקיימים בין הדור החדש של שבוש- הדור המודרני, לבין הדור הישן- הדור המסורתי. הפער בא לידי ביטוי בכמה מישורים: החברתי, הכלכלי, הדתי וחיי הפרט. אמירותיו האירוניות של המספר משקפים את הקונפליקט בין הדור הישן לזה החדש על רקע השינויים ההיסטוריים שהתרחשו במאה ה-19: "אלא כך הם אנשי שבוש מה שהגוף צריך הם יודעים, מה שהנפש צריכה אינם יודעים" (עמ' רנ"א) או "דור חדש קם בשיבוש שנתנו דעתם לתקן את עצמם" (עמ' קפ"ז).

במישור החברתי הדור החדש מורד בסדרי החברה הקיימים, מפני שיש לו תפיסה אינדיבידואליסטית של החיים ולא תפיסה קהילתית. הדור החדש תובע לתקן את העיוותים החברתיים הקיימים, ולהכיר בצרכי הפרט ובמגמות האינדיבידואליסטיות ההולכות וגוברות בסדרי החברה החדשים. העולם החדש שם את הפרט במרכז ויש לו שאיפות ציוניות וסוציאליות.

בניגוד לכך הדור הישן מבקש לשמר את המסגרת הרוחנית המסורתית של הקהילה תוך העדפת הקולקטיב על האינדיבידואל. יתרה מכך הדור הישן אינו בוחל בשום אמצעי בכדי לכפות את תפיסותיו וסדריו החברתיים על הפרט (גם אם הפרט נאלץ לשלם מחיר כבד בעד בחירתו: שיגעון, מוות) בעוד שהדור החדש מבקש לו חירות. במישור הדתי מבקש הדור הישן לשמר את תפיסת חיי הקהילה על פי עקרונות התורה תוך שמירה על חוקי התורה והמוסדות הדתיים. ואילו הדור החדש מבקש לצאת מ"בית המדרש" ולהשתלב בעולם המודרני החדש. הוא מבקש לצאת נגד הדפוסים החברתיים המקובלים תוך לעיתים, מרידה בדת ובחוקיה. במישור האישי הדור הישן דוגל בנישואין על פי רצון החברה ועקרונותיה- נישואין מתוך חישובים של כדאיות, שיקולים כלכליים ואינטרסים של "זיווג ממון בממון". למשל: ברוך-מאיר, אביו של הירשל, מוותר על אהבתו למירל (אמה של בלומה) מכיוון שמירל הייתה ענייה. הוא משלים עם הנורמה המקובלת בחברה הבורגנית ומתחתן עם צירל העשירה.

כפי שכותב המספר ברומן: "כסף וזהב שהיו לצירל סימאו את עיניו של ברוך-מאיר והניח את קרובתו ונשא את צירל" (עמ' ס"ח). כך גם הירשל, גיבור הרומן, שנאלץ לוותר על אהבתו בלומה, היתומה הענייה, לטובת מינה הכלה העשירה.

שאלה מספר 27

סיפור פשוט / עגנון

נקודת מפנה ראשונה: סגירת השער על-ידי בלומה בבית עקביא מזל.

מדובר בשלבים הראשונים של חיי הנישואין בין מינה והירשל. זהו צומת מרכזי ממש טרם ההידרדרות שתוביל את הירשל לשיגעונו.

הירשל אוהב את בלומה ונידון לחיות עם מינה השנואה עליו בשל היותה שידוך שכפתה עליו אמו צירל. רוחו של הירשל לא טובה עליו ובהמלצת הוריו הוא מתחיל לטייל. טיוליו נושאים אותו אל מחוץ לעיר, לבית עקביא מזל, אדונה החדש של בלומה. הירשל אינו מפסיק להגות בבלומה, אהבת נפשו. היא משתלטת על מחשבותיו. בתקווה לפגוש בבלומה הוא הולך לשם בליל חורף.

זוהי **נקודת המפנה** בחייו, שכן מכאן מתחיל השיגעון לפרוץ מתוכו. עד עכשיו הוא רק הגה בבלומה, חשב עליה וקיווה לראותה. כשהיא סוף סוף יוצאת מהבית בדרך מקרה, היא סוגרת בפניו את השער (מטאפורה לסגירת שער לבה בפניו). "השער הנעול" הוא אלוזיה לשער "גן נעול" בספר "שיר השירים". גם ב"שיר השירים" בתנ"ך ה"שער הנעול" מבטא חציצה בין גבר ואשה שאהבתם אינה ממומשת.

בלומה רואה בהירשל אדם זר וסתמי – "ראתה בלומה אדם אחד... שאלה בלומה לאותו אדם...". היא אינה מזהה אותו, גם כשהוא עומד בטווח ראייתה, כי בשונה ממנו, היא הוציאה אותו מלבה. בלומה היא בחורה מעשית, ומהרגע ששודך הירשל למינה, החליטה להוציאו מליבה ולא להיתפס לרחמים עצמיים.

לעומת יחסה הצונן של בלומה, הירשל דווקא מזהה אותה על-פי פסיעות רגליה, אפילו מבלי לראותה. כשבלומה מפנה לו עורף, הוא נשבר ובפעם הראשונה בוכה. אין זה בכי של שחרור, אלא בכי המעיד על שבירתו הנפשית. מכאן ואילך תואץ ההידרדרות הנפשית עד לשיגעון.

הירשל רואה אור בחלון וחושב שזה חדרה של בלומה (למעשה זה חדר עבודתו של עקביה מזל אדונה). לאחר זמן כבה הנר. בלומה בשבילו היא התגלמות האור והאוויר, והנר שכבה הוא מטאפורה לאושרו שנגזר. הזיכרונות מהעבר התוקפים את הירשל בנקודת מפנה זו מרמזים לאופן בו הוא תופס את מציאות חייו.

- **החלקת ידה של בלומה על הראש** – הירשל נזכר בביקורו השני בחדרה של בלומה עוד כשדרה בביתו. הירשל מתגלה בביקור זה (כמו גם בביקורו הראשון בחדרה) כחסר ביטחון מוחלט. בלומה יצאה מהחדר ואילו הירשל נשאר בחדרה וסופג אליו את ריחה של בלומה תוך הנחת ראשו על מיטתה עד שנרדם. הוא התעורר כשבלומה שבה לחדר וידה נגעה בראשו והחליקה שערו. הירשל לא ניצל את המעמד וברח ויצא מחדרה של בלומה. זהו אפיון לעולמו הפנימי של הירשל כאדם פחדן הנזהר מפני הוריו. כאן, מול ביתה של בלומה, הוזה הירשל ששוב, כמו אז בחדר, בלומה תשוב אליו ותרצה בו. יחד עם זאת כנראה הוא מבין היטב את אחריותו כישלוננו שלו ביחסיו עם בלומה בשל הפסיביות וחוסר התעוזה שגילה עד כה.

- **מנהג הגירושין של הכת ההודית**. בזמן חתונתו הירשל ישב כאבל והגה במנהגי גירושין של כת הודית. מנהג הגירושין קבע שבן הזוג שנרו כבה הוא זה שעליו לצאת מהבית. עצם הרהור בגירושין בזמן חתונתו הצביע על אומללותו של הירשל כחתן "בכורח". בנקודת מפנה זו, מול שער הגן שבלומה סגרה בפניו, הירשל נזכר במעשה זה בהקשר לנר שכבה בחלון חדר עבודתו של עקביה מזל (אותו הירשל מזהה בטעות כנר בחלונה של בלומה). הנר שכבה מטונימי עבור הירשל לדמותה של בלומה. לפיכך הוא קושר את הנר שכבה ל"גירושיו" מבלומה.

כאשר הירשל שב אל ביתו בחצות הוא שומע את קול הגבר קורא (קריאת התרנגול). מוטיב הגבר (תרנגול) ילווה את תהליך ההידרדרות של הירשל אל השיגעון.

נקודת מפנה שנייה: החזרה הביתה מהטיפול אצל ד"ר לנגזם

הירשל מסיים את הטיפול בחודש אלול. אלול הוא חודש הרחמים והסליחות. בחודש זה עורכים חשבון נפש, מתפללים לגזר-דין טוב לקראת יום-הדין (ראש השנה). בחודש זה שב הירשל לביתו. הקדוש ברוך הוא ריחם עליו, והחזירו לחיים שפויים, אולי בשל מעשה הצדקה שעשו הוריו בהיעדרו (ונידבו צבעים לצביעת בית הכנסת).

הירשל חוזר אדם אחר. ענינו כבר אינן מבוהלות ומפוחדות. הוא משקיע ביתר שאת בעבודה בחנות. עכשיו הוא אינו מהרהר עוד בבלומה. הירשל השתנה מאוד: אם בעבר היה מטייל לבדו, ויוצא אגב טיולו אל מחוץ לעיר, הרי שעכשיו הוא נהנה לטייל עם מינה אשתו למרכז העיר ואגב כך לשוחח עם הבריות. הירשל ומינה חוזרים ופותחים את ביתם לאורחים, והיו כאחד מהישוב. משמע שהירשל קיבל את מוסכמות החברה בהבנה.

את המפנה בחיי הירשל ניתן להדגיש באמצעות שני בניו המשמשים כמטונימיה לחיי נישואיו עם מינה. הבן הבכור, משולם, נולד כשהירשל היה בבית המרפא של ד"ר לנגזם. משולם הילד החולי מטונימי לזוגיות החולנית בין הירשל ומינה בתקופה בה נולד. לעומתו, הבן השני הוא תינוק בריא שמשעשע את הוריו. הוא מטונימי ליחסים הבריאים של הירשל עם מינה.

מוטיב הקבצנים הסומים ממחיש את שיאו של המפנה בדמותו של הירשל. כשהיה "משוגע" ד"ר לנגזם שר לו את שירי הקבצנים הסומים שאין להם התחלה ואין להם סוף. הירשל נמשך לשירים אלה שהיו מעין פיצוי לכך שמעולם אמו לא פינקה אותו ולא שרה לו שירי ערש. הקבצנים היוו, לגביו, דמויות שאינן שייכות לכללי משחק המסגרת החומרנית החברתית הנוקשה רודפת הבצע ומחשיבת הממון והמעמד. השירים והמוסיקה הם ביטוי לעולם הרגשי הקרוב ללב הירשל. השירים ללא התחלה וסוף. דהיינו: ללא מסגרת. הרי הירשל שונא גבולות וכללים שהינם מנת חלקה של המסגרת החברתית.

בסיום הרומן הירשל מטייל עם מינה במרכז העיר. הוא רואה קבצן סומא מנגן בשלג. זהו מראה עלוב הרחוק מהדמיונות הרומנטיים של הירשל בעבר כשדמיין את הקבצנים הסומים מנגנים בחמה. הירשל זורק מטבע לקבצן ואומר למינה "קול קשה": "נלך". זריקת המטבע מעידה על זלזול בעוניו של הקבצן ובעולם הרגש המוסיקלי שהוא מייצג. ה"קול הקשה" מטונימי לכל הווייתו של הירשל שעבר מפנה מאדם רגיש ועדין בעל חיי רגש עזים, לאדם רציונלי, כנוע, שתגלן המדחיק רגשותיו ומקבל על עצמו את ערכי החברה החומרנית של שבוש. הוא כבר אינו הירשל התלתי והילדותי, אלא גבר אסרטיבי האוחז בידה של אשתו ומוביל אותה אחרינו.

פרק חמישי – סיפור שלא נלמד (16 נקודות)

פרק זה הוא חובה. ענה על שאלה 25.

שאלה מספר 28

אורנה סורגת פונצ'ו בשני צבעים, מחכה לטלפון / רונית מטלון

א. הציפייה בסיפור מומחשת על ידי המספרת באמצעות:

- תיאור מראה החיצוני של אורנה, הבעות פניה, אצבעות ידה, שפת גופה, מעשיה ודיבורה.
- תיאור אווירת השקט השורה בחדר.
- מעשה הסריגה של הבנות שיש בו אנלוגיה סימבולית למעשה הסריגה של החיים. הבנות מעדיפות לסרוג ולא להתכונן למבחן בכימיה.

אורנה יושבת בשיכול רגליים, צבעי הסריגים על ירכיה מתוארים כ"בוערים במדורה גדולה" (דימוי)- כלומר אורנה מצפה להתרחשות כל שהיא, שיקרה משהו. שיפול דבר. כל ישיבתה הגאה, זקופת הקומה אומרת- כוננות.

היא אינה מזיזה את פניה והפנים מתוארות כשקטות וכמכונסות, פנים נטושות. פניה הנטושות מרמזות על צערה וכאבה הנפשי של אורנה בעקבות אהוב/חבר שעזב אותה. חיוכה מתואר כחיך דק, מיוסר ואירוני- חיך שלמד אהבה נכזבת ומסתיר את עצב הפרידה.

אווירת השקט שמציירת המספרת בסיפור אף היא מחזקת את תחושת הציפייה- הבנות סורגות בשקט מופתי, בדממה.

ניכר כי המספרת יודעת את סיפורה הכואב של אורנה ומבינה לליבה. שתיהן מחכות, אולי אף מצפות לטלפון שעתיד לצלצל בסיום הסיפור. עם צלצול הטלפון ששובר את השקט והציפייה הדרוכה של הבנות, הן מפסיקות את מעשה הסריגה.

המספרת מתארת את השינוי שחל (לדעתה) באורנה: פניה הדוממות של אורנה משנות את צבען- הן מכחילות מעט, ואף אצבעותיה נעשות דקיקות "כמסרגות שהחזיקו בהן" (דימוי). ההתרגשות של אורנה מצלצול הטלפון בא לידי ביטוי לא רק במבע פניה ובזריזותה לגשת ולראות מי התקשר אליה, אלא גם מהאופן שבו הקשיבה למי שנמצא בצד השני של הטלפון "בדריכות מעונה ורכה". ביטוי אוקסימורוני זה מדגיש את הכאב שבציפייה לאהוב שיתקשר.

ב. משפט הסיום של הסיפור "טוב, זה לא היה הוא" מאיר את הסיטואציה של הציפייה וההמתנה בסיפור באור אירוני. עם משפט הסיום מבין הקוראת הסיטואציה הסיפורית ביתר שאת. הבנות אינן רק יושבות וסורגות להנאתן, אלא גם ממתינות בדריכות מתוחה למישהו שיתקשר, למשהו שיתרחש. כאשר נוכחותה של המספרת היא נוכחות תומכת ומסייעת. המספרת מעניקה לאורנה תמיכה רגשית ונפשית משום שייתכן שנפרדה מחברה/מבן-זוגה.